

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

NOV./DECEMB.
1948

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

21e JAARGANG
Nº 11/12

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur noodigt de leden uit tot het bijwonen van een
HUISHOUDELIJKE VERGADERING

op Dinsdag 28 December 1948, des avonds te half acht
in een der zalen van het Gebouw der Rijks-Universiteit,
Domplein te Utrecht.

Eenig agendapunt dezer bijeenkomst zal vormen de bespreking
van een eventuele verbreding van het werkteerrein van de ver-
eeniging over de provincie (waarover men hierachter inleidende
mededeelingen aantreft) en een daarmee samenhangend voor-
stel van het Bestuur tot wijziging van eenige artikelen der Sta-
tuten.

De voorgestelde wijzigingen luiden als volgt:

In art. 1 en 2 worde in plaats van „Utrecht en omstreken”
gelezen „stad en provincie Utrecht”.

In art. 2 worde aan de 1e alinea toegevoegd: „Bij verstrijken
van dezen termijn wordt zij geacht opnieuw te zijn aangegaan
voor een tijdvak van 25 jaren”.

In art. 3, laatste alinea, wordt vóór het woord „Utrecht” in-
gevoegd: „of de provincie”.

Art. 11 worde aldus gelezen: „Ingeval tot ontbinding der ver-
eeniging besloten wordt, wordt tegelijkertijd aan de eigendom-
men der vereeniging een bestemming gegeven, behoudens de in
achtneming van art. 1702 van het Burgerlijk Wetboek”.

Het Bestuur zal, indien tot het aanbrengen van voornoemde
wijzigingen wordt besloten, gaarne tevens machtiging ontvangen,
zoodanige wijzigingen aan te brengen als vanwege het Departement
van Justitie ter verkrijging der Koninklijke Bewilliging op
dit punt worden noodig geacht.

Volgens de geldende statuten (art. 10) is voor de stemming
over wijziging der statuten de aanwezigheid van minstens de
helft der leden noodig. Blijkt de helft der leden niet op deze tijdig

uitgeschreven bijeenkomst aanwezig te zijn, dan heeft binnen 4 weken daarna een tweede vergadering plaats, waarin alsdan door de aanwezige leden wordt beslist. De voorstellen behoeven voor hun aanneming een meerderheid van $\frac{2}{3}$ der geldig uitgebrachte stemmen.

Amendementen kunnen niet worden behandeld tenzij zij zóó tijdig *schriftelijk* aan het Bestuur worden medegedeeld, dat zij drie dagen vóór de Vergadering ter kennis van de leden kunnen worden gebracht.

Namens het Bestuur: A. N. L. OTTEN, voorzitter
TH. A. HOOG, secretaris, (Drift 17)

VERBREEDING VAN HET WERKTERREIN VAN „OUD-UTRECHT”.

De uiteenzetting van het voorstel van het Bestuur, door den voorzitter op de laatste algemeene vergadering gegeven, behoeft herhaling voor de vele leden in en buiten Utrecht, die de bijeenkomst niet bijwoonden. Het betreft een verbreeding van het werkterrein en de belangstellingssfeer van de vereeniging.

Reeds geruimen tijd geleden hebben eenige leden van „Oud-Utrecht” den wensch kenbaar gemaakt, dat de vereeniging zich op breeder basis zou plaatsen, niet alleen door meer dan tot nu toe het geval was de geheele provincie te gaan bestrijken en daarbij met vereenigingen als Niftarlake (Vechtstreek) en Flehite (Amersfoort) een fusie aan te gaan of samen te werken, maar ook en vooral, daarnaast of in plaats van de bestaande publicaties een hoog-wetenschappelijke periodiek uit te geven, die zich vooral op rechtshistorisch gebied zou bewegen, al werden andere terreinen der historische wetenschappen niet uitgesloten. De voorstellers meenden, dat een dergelijke verbreeding of verandering het aantal leden van Oud-Utrecht zou doen stijgen of dat minstens de door hen bedoelde periodiek ook buiten Oud-Utrecht en buiten de provincie veel lezers en abonné's zou vinden. Daarmede meenden zij de natuurlijk terstond rijzende objectie van finantieelen aard te kunnen weerleggen. Ook hielden zij het ervoor, dat er voldoende auteurs te vinden zouden zijn, om een dergelijk tijdschrift geregeld te vullen.

In dezen vorm meende het Bestuur de gedane suggestie niet te mogen aanvaarden en de voorgestelde wijzigingen niet te kunnen accepteeren.

Vooreerst immers heeft Oud-Utrecht steeds bedoeld te zijn en is, naar het meent, ook geweest een vereeniging, die in breeden kring belangstelling voor en beoefening van de geschiedenis van Utrecht, stad en provincie wilde bevorderen en gaande houden.

Dat daarbij niet aan alle individueele wenschen voldaan is, kan haast niet anders in dit ondermaansche.

De statuten spreken van „Utrecht en omstreken”, maar Jaarboek en Maandblad getuigen, dat feitelijk de geheele provincie onder de belangstelling der vereeniging valt, zooals ook de zomere excursies vrijwel alle plaatsen, kasteelen en bijzondere streken van de provincie tot object hebben gehad. De publicaties der vereeniging willen, zonder in het al te populaire te vervallen, een zoo groot mogelijken lezerskring hebben. Het nieuwe plan wilde nu naast of inplaats van Jaarboek en Maandblad een periodiek doen uitgeven, die door de wetenschappelijkheid van haar inhoud en de voorkeur van haar onderwerpen door de overgrootte meerderheid onzer leden niet of moeilijk verwerkt zou kunnen worden. Het Bestuur was dan ook van meening, dat een uitbreiding van werkkerrein, zooals deze in eersten aanleg werd voorgesteld, bij de leden weinig waardering zou vinden en dat men zich bovendien een valsche voorstelling maakte door te veronderstellen, dat het tegenwoordige aantal leden in de provincie daardoor in belangrijke mate zou toenemen. Naast de bestaande publicaties zou de nieuwe periodiek de onkosten der vereeniging zeer aanzienlijk doen stijgen en dus onvermijdelijk een even aanzienlijke contributieverhooging meebrengen, wat zoo lang mogelijk vermeden dient te worden; zou het gedachte tijdschrift *inplaats van* Jaarboek en Maandblad treden, dan was als zeker aan te nemen, dat een groot deel der leden, voor wie de nieuwe uitgave ongewenschte kost zal zijn, het lidmaatschap zou opzeggen. Het Bestuur heeft op deze gronden gemeend, het voorstel, zooals het toen werd gedaan, niet te moeten overnemen.

Het schijnt het Bestuur, tot goed begrip van zaken, gewenscht, de leden ook van deze voorgeschiedenis in kennis te stellen.

Daarop hebben de afgewezen voorstanders van boven aangeduide verandering in Oud-Utrechts werkwijze zich aaneengesloten tot een „Comité tot oprichting der oudheidkundige vereeniging „Het Nedersticht”, dat einde December 1947 een circulaire deed uitgaan ter peiling van voor zijn plannen bestaande belangstelling, bepaaldelijk voor het in het leven roepen van een „organisatie”, welke „de beoefening en verbreiding van de kennis der geschiedenis van het Nedersticht (de provincie Utrecht) ten doel zal hebben”. Een nadere omschrijving sprak van „geschiedenis in den ruimsten zin, omvattende niet alleen de politieke, cultuur- en rechtsgeschiedenis, maar ook de kerkgeschiedenis, de volkskunde, de archaeologie en de geschiedenis van het landschap”. Om de te stichten vereeniging aan haar doel te doen beantwoorden, stelde het Comité zich o.a. voor: een tijdschrift met bijdragen op bovengenoemde terreinen te doen verschijnen, zoo mogelijk steun te verleen aan de uitgave van

monografieën en een bibliografie voor de geschiedenis van het Nedersticht te doen samenstellen.

Het Bestuur van Oud-Utrecht blijft er buiten, in hoeverre de antwoorden op deze circulaire aannemelijk hebben gemaakt, dat een vereeniging het Nedersticht naast Oud-Utrecht in onze kleine provincie levensvatbaarheid zou kunnen bezitten. Zeker is, dat het Comité opnieuw onderhandelingen met Oud-Utrecht heeft aangeknoopt, waarbij de strenge en hooge eischen van den aanvang werden losgelaten en slechts een verbreeding van Oud-Utrechts werkzaamheid over de provincie een onderwerp van bespreking uitmaakte.

Tegelijk werden door het Bestuur van Oud-Utrecht onderhandelingen aangeknoopt met Niftarlake en Flehite ten einde te onderzoeken, in hoeverre deze genootschappen bereid zouden zijn, zich met Oud-Utrecht te verbinden tot één groote vereeniging met gemeenschappelijke publicaties. Beide genootschappen verklaarden echter ten zeerste prijs te stellen op het behoud hunner zelfstandigheid en Niftarlake nog in het bijzonder op het handhaven van zijn eigen Jaarboekje. Een samensmelting van deze beide vereenigingen met Oud-Utrecht in een grooter geheel moet dus voorloopig uitgesloten geacht worden.

De zoo juist genoemde onderhandelingen met het Comité Het Nedersticht hebben intusschen het Bestuur van Oud-Utrecht er van overtuigd, dat een uitbreiding van werkzaamheid over de provincie toch waarschijnlijk de belangstelling van velen kan hebben en indien deze zich in uitbreiding van het aantal leden zou uiten, ook aan de financiën der vereeniging ten goede kan komen.

Over de wenschelijkheid van een verbreeding van Oud-Utrechts werkterrein in dezen zin, dat de verëeniging zich meer intensief en systematischer dan tot nu toe het geval was, met de geschiedenis van de provincie zal bezig houden — *welke verbreeding bij dezen door het Bestuur wordt voorgesteld* —, zullen de leden zich nu, in een daartoe te beleggen vergadering, hebben uit te spreken.

Met welke middelen deze verwijding van opzet en doel zal worden nagestreefd, moet nog in het midden worden gelaten. Bij de besprekingen is men het er over eens geworden, dat de gevestigde naam van Oud-Utrecht gehandhaafd dient te blijven en dat Maandblad en Jaarboekje eveneens zullen blijven bestaan. De stichting van een tijdschrift naast deze beide publicaties is, als voorloopig onuitvoerbaar terzijde gesteld, evenals de samenstelling van een provinciale bibliografie om de enorme kosten en de jarenlange arbeid, die zij zou vergen, als onbereikbaar beschouwd moet worden. Het meest voor de hand ligt, dat de nieuwe richting voorloopig vooral uiting zal vinden in uitbrei-

ding van het aantal publicaties over de provincie in de bestaande periodieken van Oud-Utrecht. Hier ligt een taak voor de tegenwoordige en toekomstige leden, wie de geschiedenis der provincie bijzonder ter harte gaat. Hoe zich in de toekomst deze vernieuwing der vereeniging verder zal ontwikkelen, zal van allerlei omstandigheden afhangen. Voor het oogenblik meent het Bestuur niet verder te kunnen gaan dan de leden voor te stellen *in beginsel* een verruiming van de werkwijze, zooals boven omschreven, te aanvaarden.

DE SLAG BIJ ANE IN 1227.

In de gemeente Gramsbergen is onlangs een oudheidkundige vondst gedaan, die meer dan locale betekenis heeft en met name voor de geschiedenis van het bisdom Utrecht van belang is. Niet, dat er een tot nu toe onbekend feit aan het licht werd gebracht of nieuw licht werd geworpen op een reeds bekende gebeurtenis, maar een belangrijk wapenfeit uit de geschiedenis van het bisdom wordt er opnieuw door in onze herinnering teruggeroepen. Ik bedoel de slag bij Ane in 1227 tussen de Utrechters en de Drenthen. Het terrein van deze slag is vrij nauwkeurig bekend. Het ligt ten Noorden van de stad Gramsbergen, hoofdzakelijk in de buurtschap Ane, met name in het Anerveen, wat toentertijd een veenmoeras was. In deze omgeving heeft men nu kortgeleden gevonden, op onderlinge afstand van enkele meters: een spoor, het gevest van een zwaard, de punt van een langejan en iets wat vermoedelijk een slag- of stootwapen is geweest. De voorwerpen zijn door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek gezien en de spoor is geïdentificeerd als een ridderspoor uit de vroege Middeleeuwen. Het verband met de genoemde slag acht men zeer waarschijnlijk.

Het is daarom nu wel eens interessant de gebeurtenissen omtrent die tijd eens in 't kort te releveeren.

In hoofdzaak heb ik mijn gegevens geput uit Dr. P. J. Blok: de geschiedenis van het Nederlandse volk en Dr. R. R. Post: Geschiedenis van Nederland.

Bisschop Otto II van der Lippe van Utrecht (1216—1227), wiens vader een directe voorouder van Prins Bernhard was, was een ondernemend man. In 1217 neemt hij persoonlijk deel aan een kruistocht (Damiat!). Als hij hiervan is teruggekeerd, oordeelt hij, dat de ridders uit het Oversticht te onafhankelijk optreden. In het begin der twintiger jaren trekt hij daarom tegen hen op. Hoewel de ridders gesteund werden o.a. door Gerhard IV van Gelre, Floris IV van Holland en de Hertog van Brabant, worden zij verslagen en worden b.v. de kastelen van de heren

van Voorst en Boekhorst geslecht. Toch schijnt het een compromisvrede te zijn geworden, want, wel doet Gelre afstand van rechten en bezittingen in het Oversticht, toch doet ook de bisschop afstand van aanzienlijke goederen in Gelre. Hoewel de positie van de bisschop in het Oversticht dus is versterkt, kan dit toch niet verhinderen, dat er in het Noorden een ernstiger opstand uitbreekt. In Groningen leeft de partij van het voorname geslacht der Gelkingen in hevige vete met de bisschoppelijke burggraaf Egbert en woedt er een hevige strijd met wisselend succes. Als in 1227 de burggraaf wordt belegerd door de Gelkingen, bijgestaan door de Fivelgooërs en de Drenthen onder Rudolf van Coevorden, rust de bisschop een machtige expeditie uit ter ontzetting van graaf Egbert. Een groot aantal voorname ridders uit Keulen, Münster, Westphalen en de Nederrijn (onder wie de beroemde Bernhard van Horstmar), nemen er aan deel. De graven van Gelre en Bentheim sluiten zich persoonlijk bij de bisschop aan en ook de graven van Holland en Kleef zenden versterkingen. Zo verzamelt zich een machtig leger met de bloem der ridderschap uit verre omgeving in de zomer van 1227 bij Ommen, dat van daaruit zal oprukken naar Coevorden. De Drenthen laten het Utrechtse leger optrekken tot voorbij de stad Gramsbergen. Op 28 Juli 1227 komt het daar tot een treffen en wordt een ware vernietigingsslag geleverd. De ter plaatse goed bekende Drenthen lokken de Utrechtse in het veenmoeras van Ane. De zwaar gewapende en geharnaste ridders kunnen hier niet vooruitkomen, blijven steken, en worden een prooi voor het Drenthse voetvolk. Bisschop Otto zelf wordt door de Drenthse boeren doodgeslagen. Ook Bernhard van Horstmar en vele andere ridders worden in het veen vermoord. Anderen, onder wie de Graaf van Gelre en Gijsbrecht II van Aemstel met een aantal Stichtse ridders en geestelijken, worden gevangen genomen.

Vanzelfsprekend is de indruk in Utrecht verpletterend, maar vooral als tijdens de bisschopskeuze in de Kapittelzaal de, inmiddels op hun erewoord vrijgelaten, zwaargewonde Gelre en Aemstel worden binnengedragen, ontwikkelt zich een furie tegen de Drenthen, de „vadermoordenaars”. Wilbrand, de bisschop van Paderborn, wordt tot bisschop van Utrecht gekozen en deze begint direct een soort Kruistocht tegen de Drenthen te prediken en in 1228 heeft men weer een groot leger van Utrechtse, Friezen, Groningers, Westphalen en Twentse ridders bijeen, die van zes zijden Drenthe binnen vallen. De Drenthen worden nu verslagen, de Twentse ridders plunderen de omgeving van Coevorden. Rudolf verliest zijn kasteel, Eyland van Bentheim wordt aangesteld over de Drenthen te regeren en op St. Maarten 1228 keert Wilbrand triomphantelijk in Utrecht terug. De Drenthen moeten een geldboete opbrengen, 100 man ter kruis-

vaart naar Lijfland leveren en een klooster bouwen op de plaats waar bisschop Otto was vermoord. Dit laatste voeren zij echter niet uit. Integendeel, in 1229 heeft Rudolf zijn kasteel weer bemachtigd. Een nieuwe expeditie mislukt, ook één in 1232. Alleen worden enkele grensversterkingen aangelegd om het roerige Drenthe af te grendelen. In 1230 valt Rudolf door verraad in Utrechtse handen en wordt geradbraakt. Maar in de dertiger jaren na de dood van Wilbrand in 1233, komt men onder bisschop Otto III toch tot een compromis, maar met de macht van de bisschop in het Noorden is het grotendeels gedaan.

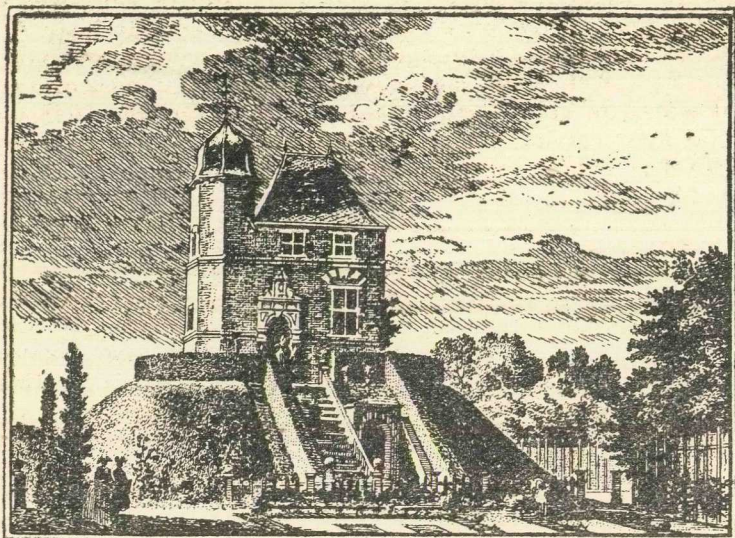
Het klooster wordt alsnog gebouwd, vanzelfsprekend op het eigen terrein der Drenthen, welk terrein echter tot de periferie van het slagveld van 28 Juni 1227 behoorde. De betreffende buurtschap van de gemeente Coevorden, aan Gramsbergen grenzend, heet nog steeds „het Klooster”. Dit Cisterciënser klooster is later, onder bisschop Hendrik van Vianden (1250—1267), naar Assen verplaatst.

J. MOOY.

HET EINDE VAN OUD-WULVEN.

In afwachting, dat iemand zich geroepen zal voelen te eeniger tijd voor het Jaarboekje de geschiedenis te schrijven van het huis Oud-Wulven en zijn bewoners, die in zeer oude tijden haar oorsprong neemt, moge thans over zijn einde eenige mededeelingen gedaan worden. Voor het verleden zij voorloopig verwezen naar een aantekening in: Utrecht voorheen en thans (Tijdschrift van Van der Monde, 2e serie) 1e jrg. 1844, blz. 4, een artikeltje van F. van Hunsow, „Het huis Oud-Wulven”, in: Buiten 1925, blz. 81 en een opstel in het „Kasteelenboek” van den Provincialen Utrechtschen Bond voor Vreemdelingenverkeer³, Utrecht, (1948), blz. 230.

Het op een kunstmatigen heuvel van den Wijnschen dijk tusschen Vechten en Houten gelegen gebouw, in 1910 door den toenmaligen eigenaar Ch. F. Testas verkocht aan de Vereeniging Hulp voor Onbehuisden te Amsterdam en door deze in 1925 aan den tegenwoordigen eigenaar N. Hol te Houten, was sedert jaren een bouwval geworden, een treurige, zij het herkenbare ruïne van het voormalige huis, dat een 18e-eeuwsche gravure nog in zijn glorie weergeeft. De bovenverdieping was allang verdwenen en door een pannendak vervangen, het achthoekige torentje, na het verlies van zijn koepel, plat afgedekt, de trap, waarlangs men vroeger naar bordes en poortingang opklom, niet meer aanwezig. De poortingang zelve daarentegen, bekroond door een wapen, het jaartal 1635 en de spreuk Soli Deo Gloria, was be-

houden gebleven, evenals de beide schildhoudende leeuwjes, die eenmaal het boven einde van de trap markeerden. Tot de ruimte onder in den heuvel gaf nog steeds een poortboog met houten deur, echter ontdaan van de vroegere versieringen, toegang. In den loop der tijden hadden geboomte en zwaar struikgewas het geheel rijkelijk omwoekerd.

Zoo heeft de ruïne vele jaren in het stille land van Houten vergeten gestaan, al trok zij door haar hooge ligging gemakkelijk de aandacht. Ze diende tot bergplaats en duiventil van de nabij gelegen woning en, naar mij verteld werd (het was misschien al een oud verhaal), af en toe ook tot gevangenis voor een nacht, wanneer dronkaard of landlooper logies „onder den toren” noodig had.

Honderd jaar geleden kon Van der Aa (XII, 655) het huis nog beschrijven als „een fraai gebouw, met een koepeltorentje er neven, dat op een met groen bewassen bergje staat, omgeven met net onderhouden beplantingen”.

Het Rijksbureau voor de Monumentenzorg had zich van den toestand van het kasteel-restant reeds geruimen tijd geleden op de hoogte gesteld en in 1941 was een gedeeltelijk restauratieplan gereed gekomen, waarvan de hooge kosten echter voorloopig van uitvoering deden afzien. Ook na den oorlog werd blijkbaar geen aanleiding gevonden tot restauratie over te gaan, al werd de kwestie toen opnieuw aanhangig gemaakt. Tenslotte bezweek het aan oude, utrechtse geslachten herinnerende

bouwwerk. In een zomernacht van 1947 stortte een deel van toren en huis in. De burgemeester van Houten, de heer A. B. Haefkens heeft zelfs toen nog getracht te redden wat nog te redden was. Het heeft niet mogen baten. Verwaarloozing en verval waren te ver voortgeschreden. Op 20 October 1948 werd ook nog het overeind staande stuk gesloopt. De poortingang zal vermoedelijk elders in de gemeente Houten opnieuw worden opgesteld.

v. C.

KLEINE MEDEDEELINGEN

Middeleeuwsch Utrecht. — In het eerste deel van Duizend jaar bouwen in Nederland (Amsterdam, 1948. 386 blzn. met fig., afbn. en plattegrn. 8°) beschreef mr. S. J. Fockema Andreae stad en dorp, dr. E. H. ter Kuile de architectuur. Onder de vroege stedestichtingen nemen Trajectum aan de Maas en Trajectum aan den Rijn, beide uit kleine Romeinsche vestingen op belangrijke verkeerspunten ontstaan, de oudste plaatsen in. Op de blzn. 16—19 geeft mr. Fockema Andreae dan een duidelijke samenvatting van de stadsvorming van Utrecht.

„Binnen de muren van den Romeinschen burcht zochten na de eerste periode de kathedraal (St. Maarten = de Dom) en de Stiftskerk (St. Salvator = de vroegere Oud-Munster) hun toevlucht, die ruimte vrijwel ópvallend. En dicht daarbij moet de portus, de koopliedenwijk, hebben gelegen; vermoedelijk daar waar ook later het centrum der burgerstad rondom de oudste parochiekerk, de Buurkerk, zich bevindt. Maar de topographie van Oud-Utrecht s'elt verscheiden raadsels. Zoo b.v. het gemis eener logische aansluiting van de hoofdstraat der burgerstad, den Steenweg; en de onzekerheid, waar eigenlijk de rivierovergang, de „traiectus" waarnaar de stad ge-

noemd is, gelegen heeft. De rivieren zelve zijn moeilijk terug te vinden. Kronkelden zich door de stad Utrecht één of twee Rijntakken?"

Blijkbaar doelt de schr. hier op den tegenwoordigen Steenweg, die niet rechtstreeks met den burcht (het Domplein) verbonden is. Zou echter niet aan den ouden Steenweg, de tegenwoordige Zadelstraat, gedacht moeten worden, die wel onmiddellijk op den burcht aansluit. De Zadelstraat is zeer waarschijnlijk de eerste bestrate weg in de Utrechtsche burgerwijk geweest en ze wordt in de 12e eeuw dan ook de „platea suburbana" (de voorstadsstraat) genoemd en als „via lapidea" (steenweg) aangewezen.

Later, in 1339, wordt de straat, die in 1220 de „via civitatis" (de stadsstraat) heette, als „nywe Steenwech" aangeduid en sindsdien heeft ze den naam van Steenweg behouden. De oude „via lapidea" daarentegen, die over de „Borchbrugge" (St. Maartensbrug) en door de „Borchstrate" (Servetstraat) naar „dye sale", de residentie van den bisschop leidde, verkreeg allengs den naam van „Saelstrate". Onder dien naam wordt ze het eerst in 1330 vermeld gevonden.

Verdeeld naar de soort, de oorspronkelijke bestemming der gebouwen, be-

schrijft dr. Ter Kuile in het onderling verband der middeleeuwsche bouwwerken in Noord-Nederland de oude Utrechtsche kerken, kapellen, verdedigingswerken, gast- en woonhuizen. Verscheidene dezer bouwwerken bestaan nog, al zijn ze niet in onverminkten staat bewaard gebleven. Gemist wordt echter een beschrijving van de romaansche keizerpalts Lofen, waarvan zaalgedeelten onder de huizen der Vischmarkt en Servetstraat verscholen liggen, en waarvan de naam wellicht uit den bouwtrant, de arcadische gevelstructuur, is afgeleid. Het is jammer, dat niet verklaard wordt, waarom dit vroegere vorstenverblijf, misschien het oudste en eenige van dien aard en stijl in ons land, niet bij de paleizen genoemd wordt.

Dr. Ter Kuile besluit zijn afdeeling met een overzicht over de woonhuizen en de laatste door hem daarin beschreven Utrechtsche, bijna alle

aan de Oudegracht gelegen, huizen zijn Zoudenbalch en Paushuizen. „Een bijzonder soort aanleg ontstaat”, zegt hij van de laatste „wanneer naast het heerenhuis een binnenplaats met koetspoort is gelegen, waarvan Paushuizen te Utrecht, dat in 1517 door Adriaan VI niet lang voor zijn paukeuze werd gesticht, een voorbeeld geeft. In Maastricht moet een dergelijke aanleg eertijds zeer veel voorkomend zijn geweest.”

Maar de koetspoort behoort niet tot den aanleg van Paushuizen. ze werd eerst in 1633, ruim een eeuw dus na de stichting van het huis zelf, aangebracht, nadat een brug over de Kromme nieuwe gracht was gelegd, om het huis ook van die kant, de zuidzijde, toegankelijk te maken. De oorspronkelijke toegangsweg, de omweg die achter langs de kerk over het minder aanzienlijke Pieterskerkhof liep, kwam sinds dien in verval.

E.

BOEKAANKONDIGING

J. Ph. de Monté ver Loren, De rechterlijke organisatie ten platten lande in het gebied langs den Krommen Rijn gedurende de middeleeuwen. Utrecht, 1948. (146 blzn.) 8°.

Van het gedeelte van het Overkwartier van het Nedersticht, waarop deze studie betrekking heeft, worden de grenzen aangegeven in hoofdstuk I. Het zijn de oeverstrooken van den Rijn, die het oude centrum van het Sticht zijn geweest en waarin de kerspelen Cothen, Werkhoven, Odijk, Zeist en Bunnik zijn ontstaan. De schrijver heeft de geschiedenis van de gerechten in dit gebied in de middeleeuwen nauwkeurig bekeken met behulp van talrijke oorkonden, die hem

ten dienste stonden, en zodoende een opmerkelijke bijdrage geleverd tot de kennis van de rechterlijke organisatie in de provincie Utrecht buiten de stad, waarnaar immers ook de belangstelling van „Oud Utrecht” uitgaat. Het boekje heeft niet de bedoeling, populair te zijn en dat behoeft ook niet, gelet op het onderwerp, waarover het handelt. Het is echter te vreezen, dat al te weinigen er behagen in zullen scheppen, het te lezen. Daarvoor is de lektuur van vele oorkonden, die in den tekst zijn opgenomen, te vermoeiend. De methode om er iets uit mede te deelen in den tekst en ze vervolgens als bijlagen volledig af te drukken zou naar mijn overtuiging het

boek aantrekkelijker hebben gemaakt, zelfs heel aantrekkelijk, want de schrijver heeft (dit behoef ik nauwelijks te zeggen) een duidelijken betoogtrant.

In hoofdstuk II wordt de onderscheiding van hooge en lage jurisdictie besproken. De hooge rechtsmacht betrof hier gelijk elders slechts een bepaald getal strafbare feiten, de lage of dagelijksche rechtspraak was dus de gewone en in verband hiermee zijn het in hoofdzaak de dagelijksche, normale, gerechten, die hier behandeld worden, afgezien van eenige mededeelingen over de hooge jurisdictie in hoofdstuk II en in de samenvatting in hoofdstuk V. De dagelijksche gerechten waren in de middeleeuwen nog geen schepengerechten, maar zij waren samengesteld uit den schout (ambtenaar van den heer), landgenooten en burens (zie over de onderscheiding tusschen deze groepen blz. 67). Daarnaast kwamen hof- en tinsgerechten voor, die in deze streek, waar veel hof- en tinsgoed voorkwam, van belang waren. In Bunnik was zelfs al het land oorspronkelijk bisschoppelijk hofgoed, tengevolge waarvan het hofgerecht gelijk was aan het dagelijksche gerecht. Terecht wijdt de schrijver veel aandacht aan die hof- en tinsgoederen en hun invloed op de rechterlijke organisatie. Ook aan de grondheerlijke marken of meenten, die in de meeste der behandelde jurisdicties voorkwamen, gaat hij niet voorbij.

In het kerspel Werkhoven vond men naast het gerecht van Werkhoven ook dat van Nyendijk of Dwarsdijk. Onder Zeist waren, waarschijnlijk tot 1459, het bisschoppelijke gerecht en het Gaasbeeksche, aan de heeren van Abcoude toekomende, te onderscheiden. In het laatstgenoemde lag o.a. het goed Kersbergen. Bovendien waren onder Zeist de kleine ambachtsheer-

lijkheden met eigen gerechten Stoetwegen, Cattenbroek en de Breul gelegen. Een merkwaardig verschijnsel in deze streek vormden de miniatuurheerlijkheden, waaraan hoofdstuk IV is gewijd. Zij besloegen slechts weinige morgens, veelal aan één eigenaar toebehorende, en hadden geen eigen gerechten. De schouten, die dit tevens waren in de grootere jurisdicties, waarbinnen die ambachtsheerlijkheidjes waren gelegen, waren echter door afzonderlijke commissies van de miniatuurheeren afhankelijk.

De dagelijksche rechtsmacht was in de bedoelde streek veelal in leen uitgegeven. De geërfdien, die in de gerechten zitting hadden, waren meestal feudale grondbezitters, evenals de schouten. Het feudale element was er althans sterk vertegenwoordigd, omdat de grond grootendeels in feodaal bezit was. In sommige rechtskringen was in beginsel al het land feodaal goed, althans wanneer onder feodaal goed mede wordt verstaan heerlijk tinsgoed, gelijk de costumen van Utrecht van 1570 dit doen. Dit alles geeft den schrijver aanleiding tot de opmerking aan het slot van zijn verhandeling, dat het Nedersticht geworden is tot een voorbeeld van een gefeodaliseerd gebied, een omstandigheid, waarin het belang van het gewest uit rechtshistorisch oogpunt is gelegen. M.i. verdient dit feit de aandacht, maar een te groote beteekenis moet er toch niet aan worden gehecht.

MARTENS.

A. M. van Akerlaken, Korte beschrijving van de Pieterskerk te Utrecht, 3e herziene en aanzienlijk vermeerderde druk, uitgegeven ter gelegenheid van het 900-jarig bestaan van de kerk in 1948. (54 blzn. met afbn. en plattegr.) 8°.

De eerste druk van dit boekje werd aangekondigd in het Maandblad van 1934. De thans verschenen derde druk bewijst wel, dat de bezoekers van deze oude kerk met haar 11e eeuwse crypt doorgaans zoo getroffen waren door haar romaansche rust en historische belangrijkheid, dat zij gaarne een boekje met de beschrijving van het gebouw en een overzicht van zijn geschiedenis mee naar huis namen. Deze stichting van Bisschop Bernold van 1048 behoort inderdaad tot onze belangrijkste bouwwerken uit zoo vroegen tijd en is ondanks latere aanbouwsels, wijzigingen van het interieur en verwoesting door den befaamden cycloon van 1674 nog altijd boeiend voor deskundige en leek. Of de kerk niet meer door vreemden dan door stadgenoten bezocht wordt, zou men intusschen, een beetje onvriendelijk misschien, mogen vragen. Maar zou dat niet overal het geval zijn, waar, om een kerk te bezoeken, aangebeld en toegang gevraagd moet worden? Men late zich daardoor echter niet afschrikken en gunne zich de bezichtiging van een gebouw, dat Saenredam in de 17e eeuw nog de moeite waard vond afgebeeld te worden en dat ook nu nog, al werden ingrijpende veranderingen aangebracht, de dagen van zijn glorie gemakkelijk voor den geest terugroept. De heele bouw-orde, de blootgelegde muurschilderingen van niet veel later dan het jaar 1400¹⁾, de fraaie (helaas nog onder de pleister zittende) zuilen, de gaaf-behouden crypt, uiterst zeldzaam in Noord-Nederland, de later aange-

brachte gedenksteen van de stichting door Bernold en dito grafschrift van den bisschop — dat alles voldoet evenzeer aan aesthetische als historische belangstelling. Moge spoedig de dag aanbreken, dat de dringend noodige restauratie ook van dit gebouw ter hand genomen wordt. Utrecht zal er een monument van groote in- en uitwendige schoonheid mee rijker worden.

Het boekje, dat in het kort de lotgevallen van de kerk verhaalt en haar verschillende onderdeelen beschrijft, is uitsluitend — ook zonder kerkbezoek — aan de kosterij verkrijgbaar.

v. C.

R. W. Kruk, Negentien eeuwen Utrecht. A(lgemeene O(ntwikkeling) no. 224. Utrecht, 1948. (16 blzn. met afbn. en krtn.) 8°.

In dit boekje geeft een Utrechtsch schoolhoofd, in overleg met de Utrechtsche heemkunde-commissie voor het lager onderwijs, een tiental schetsjes, waarin belangrijke tijdvakken uit de geschiedenis van „het oude hart van Nederland” beschreven zijn. Niettegenstaande hun beknoptheid geven ze in onderlingen samenhang een goeden indruk van de gebeurtenissen, die de ontwikkeling der stad hebben beïnvloed. Over de structuur van het stadverband, leven en houding der burgerij, wordt echter wel wat weinig gezegd.

Bij het lezen dringt zich onwillekeurig de vraag op, of deze schetsjes niet tot het lang verbeide schoolboekje over de geschiedenis van Utrecht kunnen worden uitgewerkt.

E.

¹⁾ Aldus de tekst. Onder de afbeeldingen staat „omstreeks 1300”.

Ingevolge papiertoewijzing van het „Bureau Papierver-deeling Pers”, nr. 1660/2837/V-20, verschijnt deze uitgave maandelijks en is de omvang van dit nummer 12 bladzijden, formaat 16 × 25 cm.